

Zadatak: Odredite tezu i argumente za nju u svakom odlomku, te odgovorite na pitanja. (da li i vrstu dokaza?)

O prostoru

1) Prostor nije empirijski pojam koji se apstrahirao iz vanjskih iskustava. Predodžba o prostoru mora već biti osnovom da se određeni osjeti svedu na nešto izvan mene (tj. na nešto na drugome mjestu u prostoru, gdje se ja ne nalazim), a isto tako da ih sebi mogu predočiti jedan izvan i jedan pored drugoga, dakle ne samo kao različite, nego i na različitim mjestima. Prema tome do predodžbe o prostoru ne možemo doći iskustvom o odnosima vanjskih predodžbi, već je vanjsko iskustvo tek moguće pomoću te predodžbe.

Pretpostavimo da je ova teza odgovor empiristima koji tvrde suprotno! Prema njoj, izgradite teoriju prema kojoj bi predodžba o prostoru (a koja je temelj geometriji) mogla nastati!

2) Prostor je nužna apriorna predodžba koja je podloga svim vanjskim zorovima. Mi si nikada ne možemo stvoriti predodžbu odsutnosti prostora, no možemo si predočiti da se u njemu ne nalaze nikakvi predmeti. Stoga ga moramo smatrati uvjetom mogućnosti pojava, a ne ovisnim o njima. On je predodžba apriori koja je nužna podloga svim vanjskim pojavama.

Pretpostavimo da je ova tvrdnja odgovor onima koji tvrde da predodžbu o prostoru dobivamo odnosima između predmeta! Izgradite jednu takvu teoriju!

3) Na ovoj nužnosti a priori osniva se apodiktična izvjesnost svih geometrijskih načela i mogućnost njihovih konstrukcija a priori. Kad bi, naime, ova predodžba o prostoru bila a posteriori dobiveni pojam, dakle, iz općeg vanjskog iskustva, onda osnovne matematičke odredbe ne bi bile ništa drugo nego zamjedbe. Tako bi ta načela imala svu slučajnost opažanja, pa tako ne bi bilo nužno da između dvije točke postoji samo jedan pravac, nego bi to iskustvo svaki puta tako učilo. Ono što je uzeto iz iskustva ima također samo komparativnu općenitost, naime onu pomoću indukcije. Tako bismo samo mogli reći npr.: „Koliko smo do sada opazili, nismo pronašli prostor koji bi imao više od tri protege (dimenzije)“.

Usporedite ovaj odjeljak s Humeovim problemom! U kojem je dijelu Humeovo učenje nekonzistentno (protuslovno)?

4) Prostor nije diskurzivan, ili kako se kaže, opći pojam o odnosima stvari uopće, nego je čisti zor. Jer si, prije svega, možemo predočiti samo jedan jedini prostor, a kada se i govori o mnogim prostorima, pod time se razumiju samo dijelovi jednog istog, jedinstvenog prostora. Ovi dijelovi ne mogu prethoditi tom jednom sveobuhvatnom prostoru, jer se kao njegove sastavnice mogu pomišljati samo u njemu. Bitno je jedan, jedinstven, a raznovrsnost u njemu, a stoga i opći pojam o prostorima uopće, osniva se samo na ograničenjima. Iz ovoga slijedi da a priori zor (koji nije iskustven) leži ispod svakog pojma o njemu. Slično, geometrijske tvrdnje, kao na primjer da su u trokutu dvije stranice zajedno duže od treće, nikako ne mogu biti izvedene s apodiktikom izvjesnošću iz općih pojmova pravca i trokuta, nego samo iz zora, i to apriori.

Je li tvrdnja 'O čemu god imamo jednu jedinu predodžbu, o tomu ne možemo izgraditi pojam' jedan od argumenata u tekstu? Što bi ta tvrdnja mogla značiti?

5) Prostor se predočuje kao beskonačna veličina. No svaki pojam mora se pomišljati kao predodžba koja je sadržana u beskonačnome mnoštvu različitih mogućih predodžbi (kao njihovo zajedničko obilježje), pa ih dakle sadržava pod sobom. No nijedan pojam kao takav ne može se pomišljati kao da beskonačno mnogo predodžbi sadržava u sebi. Pa ipak se prostor pomišlja tako (jer su svi dijelovi prostora do beskonačnosti najednom). Dakle, izvorna predodžba o prostoru je zor apriori a ne pojam.

Na pojmu 'čovjek' objasnite Kantovu tvrdnju – Svaki se pojam mora pomišljati kao zajedničko obilježje beskonačnog mnoštva različitih mogućih predodžbi, no nijedan se ne može se pomišljati kao da ih sve sadržava u sebi! Što bi to značilo za „pojam“ prostora? (pokušajte ovo povezati sa opsegom/dosegom pojma i njegovim sadržajem)

O vremenu

Zadatak: Na sljedeće odlomke postavite pitanja na temelju prethodnih i odgovorite na njih.

1. Vrijeme nije empirijski pojam koji smo apstrahirali od nekog iskustva. Naime istodobnost ili slijed ne bi ni ušli u opažanje da takva predodžba vremena nije a priori osnovom. Samo pod pretpostavkom te predodžbe vremena možemo sebi predočiti da je nešto u jedno te isto vrijeme (tj. istodobno) ili u različitim vremenima (jedno za drugim).

2. Vrijeme je nužna predodžba koja je osnova svom zrenju. Sâmo se vrijeme s obzirom na pojave uopće ne može ukinuti, premda se pojave posve dobro mogu izlučiti iz vremena. Vrijeme je, dakle, a priori dano. Samo je u njemu moguća sva zazbiljnost pojava. One sve zajedno mogu otpasti, ali samo vrijeme (kao opći uvjet njihove mogućnosti) ne može se ukinuti.

3. Na ovoj nužnosti a priori osniva se i mogućnost apodiktičnih načela o odnosima vremena ili aksioma o vremenu uopće. Ono ima samo jednu dimenziju: različita vremena nisu istodobna, nego jedno za drugim (kao što različiti prostori nisu jedan za drugim nego najednom). Ova se načela ne mogu dobiti iz iskustva, jer ono ne bi dalo ni stroge općenitosti ni apodiktične izvjesnosti. Mogli bismo samo reći: „Tako to uči obično opažanje, no tako ne mora biti“. Ova načela vrijede kao pravila prema kojima je iskustvo uopće moguće i poučavaju nas prije njega a ne pomoću njega.

4. Vrijeme nije diskurzivan, ili kako se kaže, opći pojam, nego čista forma osjetilnog zrenja. Različita vremena samo su dijelovi istoga vremena. No predodžba koja se može dati samo jednim jedinim predmetom jest zor. Isto se tako iz nekog općeg pojma ne bi dalo izvesti načelo da različita vremena ne mogu biti istodobno. To je načelo sintetično i ne može proizaći iz samih pojmova. Ono je dakle neposredno sadržano u zoru i predodžbi vremena.

5. Beskonačnost vremena ne znači ništa više nego da je svaka određena veličina vremena moguća samo ograničenjem jednoga jedinog vremenakoje je osnova. Zato prvobitna predodžba vremena mora biti dana kao neograničena. No gdje se sami dijelovi i svaka veličina nekoga predmeta mogu predočiti samo pomoću ograničenja, tamo čitava predodžba ne može biti dana pomoću pojmova (jer ovi sadrže samo djelomične predodžbe), nego im mora biti osnovom neposredni zor.